

ספינות בט"ש בשבת ובמועד

הנחיות הלכתיות

ע"י

הרבנות הצבאית הראשית

מדור מדיניות הלכתית

ענף הלכה

ללוחמי פלגות הבט"ש

שמירת השבת חשובה מאוד לרבים.
החוברת שנכתבה תסייע לחיים המשותפים של אלו המקפידים על שמירת
השבת ואלו שלא.

בחכמה רבה קבעו המפקדים והרבנים את הקווים המנחים, כך שתתאפשר
שמירת הכוונות וביצוע מושלם של המשימה המבצעית מבלי לסכן את חיי
הצוות ומבלי לפגוע בסיכויי הצלחת המשימה וגם שמירתה של השבת.

באמצעות קביעת מסגרת כללית זו של מותר ואסור, קשה להתייחס לכלל
המצבים אליהם עלול להיקלע צוות הספינה בשבת. אולם מתוך הבנת
החשיבות שבהצלחת המשימה ובהשגת הניצחון בקרב, יוכלו אנשי הצוות
להקיש על דרך ההתנהגות הנדרשת במקרים אלו.

בטוחני שהחוברת הזו תשמש את לוחמי הבט"ש בכל משימותיהם ותסייע
בהצלחתם.

בברכה

עמית פרבר אל"מ
ראש מספן כח האדם

ללוחמי פלגות הבט"ש

רבנות חיל הים וענף הלכה ברבנות הצבאית הובילו מהלך מבורך שתכליתו – לאפשר את ביצוע פעילויות הבט"ש תוך שמירה על קדושת השבת, על פי ההלכה.

במהלך הבחינה נלמדו הצרכים המבצעיים של הבט"ש בחיל הים, והתקיימו פגישות למידה עם קצינים ומפקדים בחיל.

הושקעה מחשבה רבה ויסודית להתאמת ההנחיות לייחודיות הזירה הימית ולאופן בו מבוצע הבט"ש בחיל הים בכל הזירות .

לנגד עיני המחברים עמדו ההיבטים המבצעיים והצורך בהתמודדות עם הים, ניהול כלי השיט, המשימות המורכבות והצורך בביצוען בהצלחה מירבית.

הנחיות אלה מיועדות ללוחמי חיל הים, לקצינים ולמפקדי כלי השיט המבקשים לבצע את משימותיהם תוך הקפדה ושמירה על דרישות ההלכה הנוגעות בשמירת השבת.

נדגיש כי פעילות הכרוכה, בפעילות מבצעית כגון תפיסת עמדות קרב, הערכות ליציאה לים, או כל פעילות אחרת הקשורה לביצוע המשימה או שיש בה מימד של פיקוח נפש תעשה ללא שינוי מהנהלים המבצעיים המוכרים כך שבשום דרך לא תפגע היכולת לביצוע המיטבי והיעיל של המשימה.

מעל הכל, בטוחים אנו כי תדעו לברור את הדרך הראויה ולמצוא את הנתבי שיאפשר חיים מלאים בהרמוניה ובצוותא, בדרך שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם.

בברכה

סמי צמח אל"מ

רמ"ח תוה"ד חיל הים

בניהו ג'מוס סא"ל

רב חיל הים

תוכן

1	עקרונות
5	הכנות לשבת
8	פעילות בט"ש בשבת
14	הפלגה ועגינה בשבת
17	מצוות השבת
21	כוננות מחוץ ליחידה

כתיבה: רס"ן הרב עזריאל לויטן

עריכה: סרן הרב שלמה גוגיג

הקדמה

לאורך כל השנה מבצעות ספינות חיל הים פעילות הגנה על חופי מדינת ישראל. לביצוע המשימות השונות נדרשת רמה מקצועית גבוהה תוך שמירה קפדנית על נהלי החיל.

הפעילות בשבתות ובמועדים מעמידה את לוחם חיל הים בפני אתגר המורכב מערך המבצעים כשמולו קדושת השבת.

אני מאמין, שניתן וצריך לבצע את המשימה בצורה מיטבית יחד עם שמירת השבת, וזאת בהקפדה על מספר עקרונות המצמצמים את חילול השבת בהתאם לדרישת ההלכה.

יתרה מזו, מודעות לנושא השבת בחיל הים תחזק אותנו כצבא יהודי ותעצים את עמידתנו באתגרים הביטחוניים שלפנינו.

בחוברת שלפניך מרוכזות הנחיות המסדירות את דרך הפעילות בשבת, את השימוש במערכות הספינה ואת צורת קיומן של מצוות השבת בתנאים המיוחדים שבים.

חלק מההנחיות נכתבו בהתייעצות עם מפקדים שהאירו את הזווית הפיקודית לצד אנשי חימוש ששיתפו אותנו בידע המקצועי-אחזקתי. תודתנו נתונה להם על כך.

בברכה,

הרב אייל קרים, אל"ם

הרבנות

רמ"ח

פרק א

עקרונות

א. מצווה לקדש את יום השבת ולשבות בו מכל מלאכה¹. מצווה זו מחייבת שלא לחלל שבת מעבר לנדרש אף בשעת פעילות להצלת חיי אדם; ובנוסף – לעשות את הדרוש באופן המצמצם את חומרת האיסור².

ב. לעניין זה יש להבחין בין העבודות השונות הנעשות בספינה – חלק מהפעולות אסורות בשבת מן התורה, כגון: התנעת מנוע הספינה או הגנראטור³ או הגדלת מהירות עבודתם⁴, הדלקת נורות להט⁵ (או מערכת שיש בה נורות להט), כתיבה ידנית, חימום מים ותיקונים שונים במערכות הספינה;

וחלק מהפעולות אסורות רק מדרבנן, כמו: הורדת מהירות המנוע או כיבוי⁶, הפעלת מערכות חשמליות⁷ או

¹ במצוות עשה - 'וביום השביעי תשבות' (שמות כג, יב) ובמצוות לא-תעשה - 'לא תעשה כל מלאכה' (שם כ, י).

² שו"ע, או"ח שכח, ב. שכט, א, ג.

³ בהבערת דלק יש איסור 'מבעיר'.

⁴ הגברת מהירות המנוע (העלאת סל"ד) מגדילה את מספר ההצתות, ואף בכך יש איסור 'מבעיר'.

⁵ איסור 'מבעיר' חל גם על הבאת מתכת לחום רב עד להאדמתה (משנ"ב רעז, כב. שיח, א. ראה שו"ת אחיעזר ג, ס), ולכן יש איסור תורה בהדלקת נורת ליבון או כל גוף חימום חשמלי.

⁶ אין במנוע אש קבועה, אלא הצתות נפרדות בכל פעימה של המנוע, ולכן מבחינה טכנית אין כיבוי אש בהורדת מהירות או בכיבוי המנוע, אלא מניעת הידלקותה מחדש (שש"כ מ, הע' קכט).

הידראוליות⁸, הדלקת נוריות ביקורת מסוג LED⁹, שימוש בצג דיגיטאלי¹⁰ (כזה המצוי במחשב הספינה במי"ק) ועוד.

ג. מלאכות האסורות מן התורה – אין לעשותן אלא כאשר לא ניתן לבצע את הפעילות המבצעית או לשמור על בטיחות הספינה בלעדיהן, וגם לא ניתן לדחות למוצאי שבת שאז מותר לעשותן כיוון שזהו צורך מבצעי¹¹.

ד. מלאכות שעשייתן בשבת אסורה מדרבנן – מותר לעשותן כרגיל בחול ככל הנדרש לצורך מבצעי או בטיחותי¹²; ואין חובה לטרוח במציאת דרך חילופית כדי לצמצם את הצורך בהן¹³.

⁷ לדעת הגרש"ז אורבך (שו"ת מנחת שלמה א, ט), אין איסורי 'בונה' ו'סותר' מן התורה בסגירת מעגל חשמלי ובפתיחתו, אלא לכל היותר איסור מוליד מדרבנן, כפי שכתב שו"ת בית יצחק, יו"ד א (תרמ"ה), במפתחות תשובה לא.

יש לציין שגם לדעת חזו"א או"ח נ, ט הסובר שיש בסגירת מעגל חשמלי איסורי 'בונה' ו'סותר' אפשר שבלחיצה על מקשים שונים בהם נסגר מעגל חשמלי לרגע קט אין איסור בונה, מכיוון שפעולה זו אינה מתקיימת כלל (מנחת שלמה שם).

⁸ המערכות ההידראוליות שבספינות מופעלות באמצעות מנוע חשמלי, ובחשמל אין איסור 'מבעיר' כמבואר בהערה הקודמת.

⁹ בנורת LED אין חוט להט, והאיסור שבה הוא בהפעלת החשמל בלבד.

¹⁰ לדעת רוב הפוסקים, בכתיבה וירטואלית אין איסור 'כותב', כי הכתב אינו מתקיים.

¹¹ עפ"י שו"ע, או"ח שכח, ד. אמנם גם במקרים אלו מצווה לעשות את המלאכות בשינוי, אם רמת המיומנות מאפשרת זאת מבלי שביצוע המשימה ייפגע שהרי הבא לחלל שבת כדי להציל נפשות, ויש לו שהות – נחלקו הפוסקים, אם עליו לעשות את המלאכות בשינוי (או ע"י נכרי), וכך לצמצם את חילול השבת, או שעדיף לפעול כרגיל שמא יבואו להתרשל בהצלת חיי אדם (ראה שו"ע ורמ"א, או"ח שכח, יב. ט"ז שם, ה).

עם זאת בפעילות בט"ש שגרתית – בה נעשות פעולות רבות שזיקתן להצלת נפשות אינה ישירה – יש לצמצם את חילול השבת לדברי הכול (עפ"י שו"ת שואל ומשיב, מהדורה ד א, מב. אור לציון ב, לו הע' ב).

¹² הדבר מותר אפילו במקום סכנת אבר (שו"ע, או"ח שכח, יז. ראה משנ"ב שם, נא), וכל שכן במקום סכנת נפשות.

¹³ כך משמע מביה"ל רעח, א ד"ה 'מותר', שהסביר שטעם האיסור לכבות את הנר בשביל החולה שיישן, כאשר ניתן להוציאו לחדר אחר ולא לכבות, הוא שכיבוי הנר קרוב לאיסור תורה – משמע ששאר מלאכה דרבנן מותר לעשות גם אם ניתן להציל בדרך אחרת.

אולם אם אין המלאכה נצרכת להגנה על חיי אדם, אלא לשמירת כלי השיט לטווח רחוק (חיסכון בשעות גנראטור כדומה) – כי אז יש לעשותה בשינוי גם אם איסורה הוא מדרבנן¹⁴.

ה. 'שינוי' – עשיית מלאכה שלא כדרכה¹⁵, כגון שלוחץ על מתג באמצעות כלי במקום באצבע¹⁶ או שעושה זאת בצורה שונה משמעותית מהרגיל¹⁷ (גם אם התוצאה זהה!¹⁸).

פעולות המצריכות עדינות ודייקנות (כמו כתיבה) – עשייתן ביד שמאל נחשבת לשינוי¹⁹.

ו. חובה להכין לפני שבת את כל מה שניתן כדי לצמצם את

¹⁴ דרך זו מוגדרת בשם 'שבות דשבות', והיא מותרת במקום צורך גדול (שו"ע, או"ח שז, ה. מגן אברהם שם, ז. ראה לזית חן שם, לה).

בשעת הצורך יש להתיר גם מלאכה דרבנן כדרכה, כי השמירה המדוקדקת על אמצעי הלחימה מאפשרת לפנות משאבים לצורכי ביטחון, ונמצא שיש לזה נגיעה עקיפה לפיקוח נפש (השווה שו"ת משיב מלחמה חלק א, יא).

¹⁵ הסיבה לכך היא, שאת המלאכות האסורות בשבת, גדריהן ותנאיהן למדנו ממלאכת המשכן (שהרי נסמכה האזהרה על שמירת שבת לציווי על עשיית המשכן בפרשיות 'כי תישא' ו'ויקהל', ומכאן שהוזהרנו שלא לעשות בשבת את אותן מלאכות שנצטוונו לעשות בהן את המשכן), ומלאכת המשכן הוגדרה (שמות לה, לד) – 'מלאכת מחשבת', כלומר: מלאכה הנעשית בצורה מקצועית, וחז"ל קבעו שביצוע המלאכה בשינוי אינו מוגדר כן (עפ"י חלקת מחוקק, אבן העזר קכג, ה).

¹⁶ עפ"י שבת מו, ב, שאין איסור חורש מן התורה בעשיית חריץ כתוצאה מגרירת מיטה, ופירש רש"י, שם ד"ה איסורא שטעם הדבר משום שאין הדרך לחרוש באמצעות המיטה; וכן בראש השנה לג, א שתיקון שופר במגל הוא מדרבנן (ראה רש"י שם); ומכאן למדנו שגם שינוי בכלי בו נעשית המלאכה נחשב לשינוי; וכל שכן עשייתה בכלי כשהדרך היא לעשותה ביד.

¹⁷ כגון במרפק או בגב כף היד (עפ"י רמב"ם, שבת יב, יג-יד. משנ"ב שם, כב).

¹⁸ אגלי טל בפתחה אות ג'; וכן מוכח מהרמב"ם שהובא לעיל הע' 17, שכתב כך לעניין הוצאת חפץ מרשות לרשות בשינוי, אע"פ שבמבחן התוצאה אין כל הבדל כיצד הוצא החפץ; אולם בשו"ת מהר"ח אור זרוע סימן לא פסק שהמניח קדרה על גבי האש בשינוי, חייב, וצ"ע.

¹⁹ משנ"ב שם, כב.

חילול השבת²⁰.

מטלה שאין ודאות שיצטרכו לעשותה בשבת - ראוי לעשותה לפני שבת, אם אין הדבר כרוך בטורח רב²¹.

ז. אסור בלהוציא בשבת חפץ מ'רשות היחיד' ל'כרמלית' או מ'כרמלית' ל'רשות היחיד'; אך מותר להוציא מרשויות אלו ל'מקום פטור' או מ'מקום פטור' אליהן²².

לעניין זה נחשבות ספינות הבט"ש לרשות היחיד הן בשטח הסיפון²³ והן במדורים²⁴; ואילו מי הים והאוויר שמעליהם עד לגובה 10 טפחים (=80 ס"מ) מוגדרים כרמלית, אך מעל לגובה זה מוגדר מקום פטור²⁵.

²⁰ עפ"י משנ"ב שמד, יא. שעה"צ שם, ט. ביה"ל שם, א ד"ה 'מצומצמת'. ראה שו"ת חת"ס, יר"ד שלח. שש"כ לב, לד.

²¹ שהרי אפילו גרימת צורך בחילול שבת מותרת במקום מצווה, וכל שכן הימנעות מעשיית מעשה לצמצום חילול שבת (שש"כ שם והע' קד).

²² שו"ע, או"ח שמו, א.

²³ דופנות הספינה מהוות מחיצה לסיפון שמעליהן (ראה שו"ע, או"ח שמה, טז. רמ"א, שם שסו, בתה, ז); אך גם ללא הדפנות דינו כרשות היחיד בגלל המדורים הפתוחים לסיפון, כדן מרפסת שהיא רשות היחיד בגלל הבית הפתוח לה, גם אם אין לה מחיצות (משנ"ב שנג, ח).

²⁴ כדן כל בית או מקום אחר המוקף מחיצה (שו"ע, או"ח שמה, ב).

²⁵ שו"ע, או"ח שנה, א.

פרק ב

הכנות לשבת

א. כאמור לעיל, חובה להקדים ולעשות את כל הנדרש בערב שבת, כדי לצמצם פעולות שאינן מבצעיות הכרוכות בחילול השבת.

ב. חובה זו חלה על צוות כלי השיט באותן פעולות הקשורות בהפעלת הספינה.

ג. אם לא הסתיימו המטלות השונות (שיפורטו בפרק זה) לפני זמן כניסת שבת, יש להשתדל לסיימן עד 10 דקות לאחר מועד כניסת השבת ע"פ הזמנים המפורסמים בלוחות הזמנים.

מנועים

ד. יש לבצע את התיעוד של אירועי מטאורולוגיה, כמויות דלק ותחמושת, שעות פעילות מנוע, תשלובות וכל יתר הרישומים הנעשים כבכל יום.

ה. יש לתדלק את המנועים לפני כניסת השבת.

תאורה

ו. 'בדיקת האפלה' (במהלך הפלגה) מחייבת הדלקת אורות וכיבויים, ולכן יש לבצעה ביום שישי לפני כניסת השבת, וסמוך לשקיעה (10 דקות לאחר מועד כניסת השבת ע"פ לוחות הזמנים) יש לוודא שאכן האפלה נעשתה כמתבקש

(בדיקה חזותית על הסיפון).

ז. אם רגילים לכבות בלילות את התאורה הרגילה ולהדליק תאורת חירום – יש לעשות זאת לפני כניסת השבת.

מערכת המים

ח. בספינות בהם קיים התקן שבת למערכת מי השתייה, יש להעביר אותו למצב 'שבת' לפני כניסת השבת.

מטבח

ט. יש ערך וגם מצווה להשתתף בהכנות לסעודות שבת, אף אם יש אחרים שיעשו זאת וכל העושה זאת תבוא עליו ברכה²⁶.

י. המזון שמיועד לסעודת ליל שבת יחומם בתנור לפני שבת ויישמר בתוכו עד מועד הסעודה. לפני כניסת השבת יכובה התנור.

חל איסור גמור להשתמש בכירים²⁷.

יא. יש למלא את המחס, להרתיח את המים²⁸ ולהעביר למצב 'שבת' לפני כניסת השבת.

יב. במטבח הספינה יימצא שילוט המנחה את הצוות שלא להפעיל את התנור או להוסיף מים למחס במהלך השבת.

יג. יש להכין מראש חלות, יין לקידוש וערכת הבדלה.

²⁶ שו"ע, או"ח רנ, א. ביה"ל שם ד"ה 'ישכים'.

²⁷ בהתאם להנחיות הכשרות של הרבנות הצבאית. משום כך אין אפשרות להגיש מזון חם בבוקר השבת באמצעות התנור.

²⁸ לפני כניסת השבת, כי עפ"י ההלכה אסור להניח מים קרים על גבי האש, אם לא יספיקו להתחמם עד שבת (שו"ע, או"ח רנג, א).

ספינה בכוננות

י.ד. ספינת הכוננות – יש להקדים ולבצע בה נוהל 'הפעלת מערכות' ולמלא את הטפסים (רשימת מפליגים וכדומה) כנדרש לפני שבת.

פרק ג

פעילות בט"ש בשבת

גשר

- א. התקשורת בתוך הספינה תתבצע במערכת קשר פנים²⁹ בהתאם לנהלים (כולל חזרה של ההגאי על לשון ההוראה לוודא שנקלטה). אין לקיים שיחה שאינה מסייעת במישרין לביצוע המשימה³⁰.
- ב. שמירת כיוון הירכתיים לגלים במצב עגינה (גם בים שקט) חיונית לשמירת כשירות הצוות ובטיחות הספינה, ויש בה צורך מבצעי, על כן הפעולות המבוצעות לצורך זה יבוצעו ע"פ הנחיות חיל הים.
- ג. הפחתת מהירות (גם אם כרוכה בהורדת סל"ד) ושאר הפעולות לנהיגת הספינה יבוצעו כרגיל בחול³¹.
- ד. נישוב פיח יבוצע ע"פ נהלי חיל הים.
- ה. חל איסור להפעיל בשבת רדיו או דיסק גם לא משיקולי ערנות; וכן אסור לכבות. אולם כשהרדיו דולק, מותר לשנות את עוצמת הקול,

²⁹ השימוש במערכת קשר פנים אינו כרוך באיסור תורה כדלעיל פרק א, סעיף ג.

³⁰ לחיצה על המע"ד סוגרת מעגל חשמלי, ולכן יש בה איסור כדלעיל פרק א, סעיף ג, וכן משום כבוד שבת לא נכון להאריך בשיחת דברים בטלים במערכת הקשר, אפילו כאשר כבר לחץ על כפתור המע"ד ואין תוספת חילול שבת בדיבור עצמו.

³¹ ראה פרק א, סעיף ג.

כשאין חיווי דיגיטאלי, כל שהדבר נעשה לצורך חיוני³².

מ"ק

- ו. תיעוד אירועים שמהם ניתן ללמוד בשעת הצורך על דברים חריגים, נחשב לתיעוד מבצעי ויש לבצעו בעט שבת. בהעדר עט שבת יכתוב בעט רגיל ובמידת האפשר בשינוי.
- ז. נתוני הבדיקות השגרתיות של מנועי הספינה יצוינו בעט שבת או בשינוי³³ (ראה פרק א, סעיף ה).
- ח. הופעה מערכת ההתראה - יש לכבותה בשינוי³⁴ לאחר תיקון התקלה, כדי שתוכל להתריע על תקלות נוספות.
- ט. השיחה בקשר חוץ תבצע בהתאם לכללי נדב"ר תוך לחיצה על המע"ד בשינוי, אך ללא דיבור מיותר³⁵.

תדלוק

- י. תדלוק המנוע ממיכל התדלוק מותר רק כאשר לא ניתן לשמור ללא תדלוק על כוננות הספינה עד למוצאי שבת, או שהמנוע עלול להיפגע כתוצאה מחוסר דלק.

חדר מכונות

- יא. יש לבצע את הבדיקות במנועים ראשיים, בגנראטור ובשאר

³² לכל הדעות אין איסור בשינוי עוצמת זרם ללא סגירת מעגלים אלקטרוניים, כי אין בכך יצירת דבר חדש (ראה ש"כ סימן לח סעיף ז הערה לא).

לעניין איסור מוקצה שבסיבוב הלחצן, נחשבת הזזת הלחצן ל'טלטול במקצת' ומותרת (שו"ת הר צבי, או"ח קצו. אך עיין שו"ת ציץ אליעזר, חלק א' כ, ט שהחמיר).

³³ כי יש בפעולה זו חשש לאיסור תורה (ראה ש"כ סו, הערה ריא), וגם אין בה אלא חשש רחוק לפיקוח נפש.

³⁴ כדין מלאכה דרבנן שאינה נעשית במישרין לצורך פיקוח נפש – ראה פרק א, סעיף ד.

³⁵ במערכת זו נדלקות נורות להט עם הלחיצה על המע"ד, ויש בזה חשש לאיסור תורה.

המערכות כרגיל בימות החול.

הנתונים יצוינו בטבלה המיועדת לכך ובעט שבת.

יב. מותר להרים את הפיולים במדורי המנועים והגנראטור לאתר נזילות או לבדיקת כמות המים בשיפוליים.

יג. מותר לסובב את מסנני התשלובות, כדי לנקותם משבבי מתכת הדבוקים אליהם³⁶.

מדורים

יד. ניתן להדליק ולכבות אורות במדורים ע"פ הצורך המבצעי או לתיקון תקלה בטיחותית, ויש ללחוץ על המתג בשינוי (ראה פרק א, סעיף ה).

בדיקת האפלה מוגדרת 'צורך מבצעי', ויש לבצעה בזמן שהוגדר לה ובשינוי.

טו. מותר לפתוח את דלתות המדורים ולסוגרן כרגיל אע"פ שאם באותו רגע מוצג מצב הדלתות במחשב המי"ק, נרשמת הפעולה על גבי הצג³⁷.

³⁶ אין בכך איסור 'בורר', אע"פ שפעולה זו מאפשרת למגנט לברור שבבי מתכת, כי גם ללא הפעולה מתבצעת ברירה, והניקוי מסייע רק שלא יתמלא המסנן ויאבד את יעילותו, מטעם זה אין גם איסור 'מתקן כלי' ובכלל דומה הדבר להורקת כלי מפסולת שאינה נחשבת 'תיקון כלי'.

³⁷ משום שמותר לעשות בשבת 'דבר שאינו מתכוון' – פעולה שתוצאתה (האסורה בשבת) אינה ודאית, ולכן פסק ט"ז, או"ח שטז, ג שמותר לסגור תיבה אע"פ שספק אם יש בה זבובים, והוא צד אותם בפעולה זו (ראה ביה"ל שם, ג ד"ה 'ולכן').

מטעם זה יש להתיר פתיחת דלת וסגירתה, כל זמן שהדבר ספק אם אמנם נרשמת הפעולה ברגע זה על גבי הצג.

שימוש במים

טז. אם לא הותקן התקן שבת³⁸ או ששכחו להעביר את משאבת המים למצב שבת - מותר לפתוח ברז מים, אך צריך לסוגרו לאלתר בטרם תופעל המשאבה³⁹ (בדרך כלל ניתן למלא 200-300 מ"ל ללא חשש).

לצריכת המים החמים יש להשתמש במיחם השבת ואסור להשתמש במתקן מים אחר⁴⁰.

יז. אם לא הותקן התקן שבת לשירותים - מותר להפעיל את משאבת ההדחה ואת משאבת הריקון בשינוי משום 'כבוד הבריות'⁴¹.

יח. אין להוסיף מים למחם בשבת⁴².

קרם הגנה

יט. חייל השוהה על הסיפון זמן ממושך ולא מרח קרם הגנה, רשאי לעשות זאת בשבת, אך יקפיד לשפשפו עד שייבלע

³⁸ בניגוד לדרך העבודה בחול - שהמשאבה מופעלת עם ירידת לחץ המים, וזוהי תוצאה ישירה מפתחת הברז - התקן שבת מבטל למעשה את הפעולה האוטומאטית ובמקום זאת הוא מפעיל את המשאבה מעצמו בכל פרק זמן קצוב.

³⁹ גם אם בשעת מעשה תידלק המשאבה, כתוצאה מפתחת ברז נוסף בספינה, אין בכך איסור, כדין 'דבר שאינו מתכוון', שהרי למעשה לא התכוון להפעלת המשאבה ולא הייתה אכן ודאות שהיא אכן תפעל.

⁴⁰ פתיחת ברז המים החמים גורמת לכניסת מים קרים לדוד והבאתם לחום רב, ויש בכך איסור 'בישול'.

⁴¹ כפי שהתירו לטלטל מוקצה ולהוציא מרשות לרשות משום כבוד הבריות (שו"ע ורמ"א, או"ח שיב, א).

⁴² שו"ע, או"ח שיח, ב. גם אם נעשה הדבר ע"י יהודי שאינו שומר שבת, אין להתיר את המים במקום הצורך כדין 'מעשה שבת בשוגג' עפ"י משנ"ב שם, ז, כי לדעת רוב הפוסקים אין לדון זאת כשגגה (שבת ומועד בצה"ל עמ' קמב ואילך).

בגופו⁴³.

הוצאה מהספינה

כ. אסור להוציא חפץ או כל דבר אל הים או אל סירת גומי הצפה על פני המים משום איסור 'הוצאה' (ראה פרק א, סעיף ז); וכן אסור למשות חפץ מן הים או מסירת גומי⁴⁴.

כא. הותקן לפני שבת זיז (כגון מוט קצר) הבולט מהסיפון אל מעל פני הים – מותר להוציא מהספינה אל מעל פני הים (אע"פ שהחפץ נופל למים), אך לא לסירה; וכן רשאי למשות מן הים⁴⁵.

כב. אסור להעביר ציוד או בני אדם מספינה לספינה או מספינה לחוף או מהחוף לספינה באמצעות סירה שלא לצורך מבצעי או רפואי דחוף⁴⁶.

כג. אסור לרדת לסירה (שלא לצורך מבצעי או רפואי) גם אם הסירה שטה ממילא עבור צורך אחר⁴⁷, אולם מותר להעביר

⁴³ כאשר קרם ההגנה נוזלי, אין בו חשש ממרח, אלא דינו כשמן שמותר לסוך בו את העור בשבת כשאינו נעשה לרפואה (שו"ע, או"ח שכז, א. שכח, כב-כג); ואפשר שיש להקל אף במשחה סמיכה, כי אינו מכוון שתישאר שכבת המשחה על העור אלא שתיספג בו, ולכן אין איסור ממרח בהחלקתה (הגרש"ז אורבך – הובא בשש"כ לג, הע' נח).

⁴⁴ שו"ע, או"ח שנה, א.

⁴⁵ שו"ע, או"ח שנה, א. הסיבה לכך היא שגובה הסיפון הוא מעל 10 טפחים, וכך אין החפץ עובר מרשות היחיד ישירות לכרמלית אלא דרך מקום פטור (כך הגדרתו של האוויר, כמבואר בפרק א, סעיף ז); ואע"פ שבדרך כלל אסור להוציא אפילו בדרך זו, הקילו בספינה מפני הדחק ובלבד שיעשה סימן שלא יבואו לנהוג כך במקום אחר, ולכן צריך להוציא זיז (משנ"ב שם, יא).

⁴⁶ בפעולה זו יש איסור תורה בהפעלת מנוע הסירה, ואיסורי דרבנן בהורדת הסירה למים (הוצאה מרשות לרשות) ובעצם הירידה לסירה כדלהלן.

⁴⁷ משום גזרת שט (משנ"ב שלט, לה).

ציוד לחייל היושב בסירה וכן מותר לקחת מידו ציוד⁴⁸.
כד. מותר לזרוק חפצים לספינה אחרת שבבעלות הצבא השטה
בסמיכות⁴⁹ או לזרוק אליה חבל ולהעביר באמצעותו.
התגלגל קצה החבל לים – מותר למשותו⁵⁰.

⁴⁸ ואין איסור הוצאה, כאשר מוסר לחייל העומד בסירה מאחר ומניח בידי החייל הנמצאות למעלה מ-80 ס"מ מעל פני המים (עפ"י משנ"ב שמז, ח).

⁴⁹ כאשר הספינות אינן בבעלות אחת, יש בהעברה ביניהן איסור טלטול בין רשויות שלא עירבו; אולם אם הן בבעלות אחת הדבר מותר, אע"פ שהחפץ עובר על גבי כרמלית, כל זמן שאין החפץ יורד מ-80 ס"מ מעל פני המים (עפ"י שו"ע, או"ח שנג, א).

⁵⁰ עפ"י משנ"ב שנב, טו.

פרק ד

הפלגה ועגינה בשבת

יציאה לים

- א. אם לא הוכנה מראש רשימת מפליגים או שהשתנה הציוות למשימה, חובה להכין את הרשימה בשבת, אך יש להעדיף לכותבה במחשב ולהדפיסה במוצאי שבת.
- אם יש צורך למלא שבצ"ק באופן ידני, יעשה זאת באמצעות עט שבת. במידה והשבצ"ק ממולא באמצעות קופי, יש להקפיד למלא כל דף בנפרד באמצעות עט שבת.
- ב. גם מי שאינו חלק מהצוות רשאי להצטרף להפלגה אע"פ שהספינה יוצאת מתחום שבת, כי איסור תחומין קיים רק בהליכה או בנסיעה על הארץ ולא בים⁵¹; אולם מאחר ואסרו חכמים לעלות על כלי שיט בשבת משום 'גזרת שט' – עליו לעלות לספינה לפני כניסת השבת⁵².
- הלוחמים עצמם אינם צריכים לעלות לספינה לפני שבת⁵³.
- ג. התנעת הספינה תיעשה בשינוי⁵⁴.

⁵¹ שו"ע, או"ח תד, א.

⁵² שו"ע, או"ח רמח, ג. באופן זה שאינו עושה מעשה ועולה לספינה בשבת, אלא נמצא שם מבעוד יום, לא אסרו חכמים.

רמ"א שם מקל עוד יותר, שעצם השהייה בספינה בזמן כניסת השבת מחשיבה אותה כביתו שמותר לו להיכנס אליו כרצונו, ולכן מותר גם לרדת מהספינה בליל שבת עם צאת הכוכבים ולחזור ולעלות אליה לקראת ההפלגה.

⁵³ כי הדבר מפורסם שההפלגה היא לצורך הצלת נפשות (שו"ת משיב מלחמה חלק א, י).

⁵⁴ כדין מלאכה האסורה מן התורה, גם אם נעשית לצורך מבצעי – ראה פרק א, סעיף ג.

ניסוי כלים

ד. ספינה המפליגה בשבת תבצע ניסוי כלים בהתאם לנהלים⁵⁵.

עגינה

ה. דימום המנועים והגנראטור ייעשו בשינוי. החיבור למתח חוף ייעשה ע"י שניים במידת האפשר⁵⁶.

ירידה לחוף

ו. מותר לרדת למזח וללכת בכל תחום הבסיס או מקום העגינה כאילו היו שם בכניסת השבת⁵⁷, גם אם הפליגו מבסיס אחר⁵⁸.

יוצא מכלל זה חייל הנמצא בספינה במסגרת תרגול, שאם עלה לספינה בשבת (כמפורט בסעיף ב) בבסיס אחד – רשאי להסתובב בכל הבסיס, אבל לא לצאת ממנו⁵⁹.

ז. בכל נקודות העגינה המשמשות את ספינות חיל הים (חדרה, הרצלייה ואשקלון) קיים עירוב, ולכן מותר להוריד

⁵⁵ הצבא כהלכה טז, יז כיוון שהניסוי נעשה בקפידה רבה גם בימות החול ונדרש לצורך מבצעי.

⁵⁶ כדלעיל פרק א, סעיף ד.

⁵⁷ שו"ע, או"ח תד, א. משנ"ב שם, ט-י.

⁵⁸ אע"פ שקנה שביתה בבסיס המוצא (שו"ע, או"ח תד, ה. משנ"ב שם, י), מכל מקום מותר לו לצאת כדין 'כל היוצאים להציל' שיש להם אלפיים אמה לכל רוח, דהיינו תחום המקום שהגיעו אליו (שו"ע, או"ח תז, א).

⁵⁹ מאחר וקנה שביתה בבסיס המוצא, ועכשיו הוא נמצא מחוץ לתחום אותו בסיס, והרי היוצא מחוץ לתחום – אסור לו לצאת מד' אמותיו (שו"ע, או"ח תה, ה), אך מאחר ונכנס ל'עיבורה של עיר', יש מתירים לו ללכת בכל שטחה, כי הכול נחשב כד' אמות (ביה"ל תה, ו ד"ה 'מוקפת').

ציוד מהספינה לחוף⁶⁰.

החזרת הספינה לכשירות

ח. הכנת ספינת הכוננות לכשירות, ובכלל זה: תדלוק, שאיבת מים ובדיקת המערכות השונות, וכן שימון כלי הנשק תתבצע לפי מידת הצורך והחיוניות בהכנת הספינה בשבת ואי דחייתה למוצ"ש, וזאת רק כאשר הספינה נמצאת במצבת הכוננות.

ט. אין לטפל ולהכשיר ספינה שלא אמורה להימצא בכוננות במהלך השבת.

⁶⁰ כי הוא מוציא מרשות היחיד לרשות היחיד.

פרק ה

מצוות השבת

נרות שבת

א. אסור להדליק נרות שבת בספינה, במקום בו אוכלים יש להדליק את אור החשמל לפני כניסת השבת ולברך עליו 'להדליק נר של שבת' (וישתדלו שיהיה האור של נורת ליבון כעין אש)⁶¹.

היה האור דלוק – יש לכבותו תחילה, ואז להדליקו במיוחד לשם המצווה⁶².

ב. חיילים הנמצאים במשמרת, לא יקדימו לקבל שבת, אלא יאמרו קבלת שבת סמוך לשקיעה⁶³.

לעומת זאת חיילים המתחילים משמרת סמוך לשקיעה, יקדימו ויקבלו שבת אפילו בפלג המנחה (כשעה ורבע לפני השקיעה)⁶⁴, כדי שיספיקו להתפלל ערבית, לקדש ולאכול סעודת שבת בטרם תתחיל משמרתם.

במקרה זה עליהם להתפלל מנחה לפני פלג המנחה⁶⁵,

⁶¹ ש"כ מג, ד. שו"ת יחוה דעת ה, כד.

⁶² רמ"א, או"ח רסג, ד.

⁶³ שמא ייכשל בפרק זמן זה שהוסיף בעשיית מלאכה האסורה בשבת שלא כדין (הלכה כסדרה 'כבוד ועונג שבת' עמ' 57, וראה שבת ומועד בצה"ל עמ' קו-קז).

⁶⁴ שו"ע, או"ח רסז, ב.

⁶⁵ משנ"ב רסז, ג.

ובנוסף לחזור ולקרוא קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים⁶⁶.

קידוש

ג. שקעה החמה או שהתפללו קבלת שבת, אסור לאכול או לשתות לפני קידוש⁶⁷.

ד. בהעדר יין ניתן לקדש בליל שבת על חלה⁶⁸ ובדיעבד גם על מאפה מזונות ובתנאי שאוכל מהמאפה לפחות 216 סמ"ק⁶⁹. בקידוש על חלה מברכים 'המוציא' במקום 'בורא פרי הגפן'.

ה. אם לא הספיק לקדש, מותר במקום הצורך לאכול במהלך הפעילות ללא קידוש⁷⁰, אך תחילה יתפלל ערבית⁷¹, שהרי מן התורה מקיימים בזה מצוות קידוש, ולפחות יאמר: 'ברוך שנתן שבת קודש לעמו ישראל זכר ליציאת מצרים'⁷².

ו. את קידוש היום עושים רק על יין או על 'חמר מדינה' (=משקה משכר המהווה תחליף ליין).

⁶⁶ המתפלל ערבית ביחידות לפני השקיעה - לדעת מגן אברהם רצג, ה יתפלל רק עמידה ולא יקרא ק"ש וברכותיה, וכן נרמז בביה"ל רצג, ג ד"ה 'כגון'; ולדעת שו"ע הרב רצג, ב רשאי להתפלל כרגיל, ומכל מקום יחזור ויקרא ק"ש בלילה. למעשה, יחיד המקדים תפילתו רשאי לנהוג כשו"ע הרב (הגר"ד ליאור שליט"א).

⁶⁷ שו"ע, אר"ח רעא, ד.

⁶⁸ ויש לקחת סידור, אם אינו יודע את נוסח הקידוש.

אין לו סידור ואינו מסוגל לומר את הקידוש בעל פה (ויוצא ידי חובה גם אם לא דיין בנוסח, ובתנאי שיסיים: "ברוך אתה ה' מקדש השבת" - הגר"א נבנצל שליט"א) - עדיף שימתין עד שיהיה לו סידור ובינתיים יאכל ללא קידוש, כדין 'עוסק במצווה' (הגר"ד ליאור שליט"א).

⁶⁹ שש"כ נג, יח. ילקוט יוסף ערב, טז. ראה הלכה כסדרה, כבוד ועונג שבת עמ' 87-88.

⁷⁰ שכן החייל 'עוסק במצווה' ופטור מקידוש (ראה ש"ך, יו"ד שמא, ט). לדעת הגר"א נבנצל שליט"א אם לא התפלל ערבית יאכל רק לחיזוק כוחו לפעילות, ולדעת הגר"ד ליאור יאכל כרגיל.

⁷¹ ראה משנ"ב רפט, י.

⁷² עפ"י ביה"ל רעא, א.

מיצי פירות, קפה, תה ובשעת הדחק גם קולה - יכולים לשמש כ'חמר מדינה'⁷³.

ז. לכתחילה אין לאכול בבוקר שיתפלל ויקדש, אך אם אין זמן לתפילה וקיים חשש שתיפגע כשירותו עקב הרעב⁷⁴ - רשאי לקדש⁷⁵ ולאכול ללא תפילה.

ואם יכול להספיק תפילת שחרית לפני חצות היום - אל יקדש, אלא יאכל מעט פירות להפיג את הרעב (רצוי לקרוא תחילה קריאת שמע⁷⁶), ולאחר התפילה יקדש ויאכל סעודת שבת⁷⁷.

ח. מי שלא הספיק להתפלל עד חצות היום - יתפלל תחילה מוסף ואחר כך מנחה⁷⁸.

מוצאי שבת

ט. מיד עם צאת הכוכבים יש לומר: 'ברוך המבדיל בין קודש

⁷³ ראה שש"כ נג, יא; שו"ת יביע אומר ג, יט. הלכה כסידרה פרק ז סעיף מז'.

⁷⁴ שש"כ נב, יב.

⁷⁵ מנחת שבת עז, לה. שו"ת אגרות משה, או"ח ב, כח; אולם ראה שו"ת דברי יציב, או"ח קלא.

⁷⁶ אם יכול, יקרא את שמע קודם שאוכל (ראה מחנה ישראל ז, ב. ונדחי ישראל ח, א), ומנהג ישראל להקפיד לברך ברכות השחר לפני ששותים.

וסעודה ממש אסור לו לאכול, ואעפ"י שהחייל כעת 'עוסק במצווה' ופטור מתפילה לא בטל ממנו איסור אכילה לפני תפילה כאשר עתיד להתפלל לאחר מכן, ואינו כאונן המופקע לחלוטין מתפילה, ולכן התרנו לאכול רק מינימום הכרחי (הגר"א נבנצל שליט"א. ראה בספר טל ברכות סי"ד ובמילואים לקידוש).

והוסיף הגר"א נבנצל שליט"א, היות ומותר לחייל לאכול רק את הנדרש, אינו חייב בקידוש אם נדרש לאכול רק מעט.

⁷⁷ ראה ביה"ל פט ג. רעא, א. משנ"ב ערב, כט.

⁷⁸ כך הוראת פוסקים רבים (חיי אדם כז, ח. כף החיים רפן, לו. ועוד) ולא כשו"ע, או"ח רפן, ד ומשנ"ב שם, טז, שלעולם מקדימים מנחה למוסף.

לחול⁷⁹.

י. חיילים במשמרת הנמשכת שעות רבות לאחר צאת השבת, ואין בידם להבדיל - משהוסיפו בתפילה 'אתה חוננתנו' או שאמרו 'ברוך המבדיל' רשאים בדיעבד לאכול⁸⁰.

⁷⁹ כדי להוציא את השבת ולמנוע בכך את חילולה במלאכות שונות.

⁸⁰ כדין מי שחש בחולשה וקשה לו להמתין להבדלה (משנ"ב רצו, כא), וכל שכן כאשר הרעב עלול לפגוע בערנות. עוד יש לצרף דעת ערוך השולחן רצו, יד שמותר תמיד לאכול כשאין יין להבדלה (עיין משנ"ב שם, כא שהחמיר), וכאן בלאו הכי פטורים מהבדלה כל זמן שעסוקים בפעילות הבט"ש כדין 'עוסק במצווה'.

פרק ו

כוננות מחוץ ליחידה

א. צוות ספינת בט"ש שיצא לחופשת שבת ע"פ רוב אינו 'מוקפץ' במהלכה, אולם הואיל ולעיתים (נדירות אומנם) הדבר מתרחש, מצאנו לנכון להתייחס גם להיבט הזה.

הכנות קודם השבת

ב. לוחם היודע שהינו משתייך לצוות העשוי להיות מוקפץ במהלך השבת רצוי לכתחילה לארוז לפני שבת בתיק את חפציו האישיים, ובהם: תעודות, כסף, מכונת גילוח, ושאר החפצים שאסור לטלטל בשבת ויכניס לתוכו גם אוכל ושתייה, כדי שניתן יהיה לטלטל את התיק בשבת⁸¹.

זמינות

ג. יש לכוונן לפני שבת את הצלצול בטלפון הסלולרי לעוצמה הנדרשת להעיר אותו במהלך השינה. לא מומלץ להפעיל את המענה האוטומטי בטלפון, שמא לא יתעורר מהשינה לאחר שלושה או ארבעה צלצולים⁸².

ד. חייל היודע כי האופן היחיד האפשרי להקפצתו הוא

⁸¹ התיק מוגדר 'בסיס לדבר האסור והמותר', ומותר לטלטלו בשבת - ראה בהרחבה שמירת שבת כהלכתה כ, נה.

⁸² שש"כ פל"ב, לד, שחייב אדם להכין מבעוד יום, כל דבר שיצטרך לו בשבת לצורך פיקוח נפש, ואסור לו לסמוך על מה שיהא מותר לו לחלל שבת אם לא הכין מבעוד יום. גם אם אין כרגע מצב של פיקוח נפש, אבל עלול להתהוות מצב כזה, [וביחידה זו כך היא המציאות], מן הראוי להכין מבעוד יום כל דבר שאפשר להכינו, כל עוד אין הדבר כרוך בטורח גדול, כדי למנוע את הצורך בחילול שבת שעלול להתהוות בשל פיקוח נפש.

באמצעות הטלפון הנייד שברשותו רשאי לשנות את מצבו של טלפון סלולארי מ'רוטט' ל'צלצול', אם לא עשה זאת לפני שבת, וקיים חשש שלא ישמע את הצלצול. פעולה זו יש לבצע בשינוי⁸³ (באמצעות גב האצבע).

ה. חייל הנמצא בכוננות הקפצה - מותר לו ולבני משפחתו לענות לכל טלפון שאינו מזוהה, בין קווי ובין סלולארי, שמא מתקשרים כדי להזעיקו ליחידה⁸⁴, אולם את הפעולות החשמליות יש לבצע בשינוי - הרמת השפופרת בשתי ידיים ולחיצה על המקשים בגב האצבע - כל זמן שלא ידוע מי מתקשר⁸⁵.

ו. בגמר השיחה אין להחזיר את הטלפון לעריסתו אלא אם כן ישנה סבירות גבוהה כי ידרשו עוד שיחות טלפון מצד הגורמים האחראים ע"כ בבסיס⁸⁶.

הקפצה

ז. חייל המזעיק את החיילים מביתם ליחידה, יחזיר בגמר השיחה את השפופרת לעריסה, לאפשר קבלת שיחות אחרות⁸⁷.

⁸³ העברת מצב המכשיר "מרוטט" ל"צלצול" בשבת, כרוך במספר פעולות אסורות: הדלקת תאורת לד, כתיבה על צג המכשיר, פתיחת וסגירת מעגלים חשמליים והצלצול עצמו בשעת שינוי מצב המכשיר. גם אם לא נחמיר לשיטת החזון איש שיש לדעתו איסור דאורייתא של בונה בחלק מהפעולות, ברור שלשיטת הבית יצחק יש איסור מוליד מדרבנן, וכן יש איסור בכתיבה על הצג אף שהיא מדרבנן משום שאינה מתקיימת.

⁸⁴ ש"כ לב, מז.

⁸⁵ ראה פרק א, סעיף ד ולמעשה יש להחמיר במקרה שלפנינו, ולא לעשות את הפעולות כדרך כל זמן שספק אם יש להן זיקה לפיקוח נפש; וגם אם ודאי הדבר, אין לנקוט בגישה שצורך צבאי דוחה את השבת באופן גורף, אלא יש לבחון את הפגיעה בתפקוד המבצעי בכל מקרה לגופו.

⁸⁶ ש"כ לב, מב.

⁸⁷ ככל ספק פיקוח נפש שמחללים עליו את השבת, מאחר ויתכן שהשיחות הבאות

- ח. החייל חייב להשיב לשיחות טלפון מהיחידה, גם לאחר שיצא לדרכו, אפילו אם משער שהשיחה נועדה רק כדי לוודא את קבלת הודעת ההקפצה.
- ט. כאמור לעיל, מותר לשאת תיק המכיל את כל הציוד האישי החיוני עבור החייל, גם אם יש בו חפצי מוקצה.
- י. במידה ולא הוכן תיק מבעוד יום, והוקפץ החייל בשבת - מותר לארוז את החפצים השונים בשבת, ובכללם טלית ותפילין⁸⁸. הכנסת מברשת שיניים ומשחה, מכונת גילוח ושאר כל החפצים המוגדרים 'מוקצה' ייעשו תוך אחיזתם בין האצבעות או בין כפות הידיים⁸⁹.

נסיעה בשבת לצורך פיקוח נפש

- יא. חייל הנאלץ להגיע ליחידה ברכבו הפרטי, לאחר התנעת הרכב⁹⁰ יפעיל בשינוי את פנסי הרכב ושאר המערכות החשמליות, הנדרשים לצורך הנסיעה בלבד⁹¹.
- יב. אם קיים חשש סכנה מריבוי החום, מותר לפתוח בשבת חלונות חשמליים⁹², ויש לעשות זאת בשינוי (לחיצה על המתג בגב האצבע או בחפץ שאינו מוקצה).

מבצעות.

⁸⁸ משנ"ב שח, כד.

⁸⁹ עפ"י מאמר הגר"י נויבירט במאמרו שפורסם בעלון 'המעין' תשכ"ז בשעת מלחמת ששת הימים; וראה בדומה לכך בשמירת שבת כהלכתה כז, הערה נב.

⁹⁰ עם סיבוב המתנע נפסק זרם החשמל ומתחדש לאחר ההתנעה, ולכן הפעלת המכשירים הללו לפני התנעת הרכב גורמת לחילול שבת כפול.

⁹¹ אבל אין להדליק אורות ביום כשהראות טובה או שאר דברים שאין בהם הכרח בנסיעה

זו.

⁹² נשמת שבת ה, רסח.

יג. הדלקת מיזוג אוויר⁹³ מותרת רק בתנאי חום קיצוניים, כשהנהיגה במצב זה מסוכנת, ויעשה זאת לפני התנעת הרכב, ואם לא הדליק – ידליק במהלך הנסיעה בשינוי.

⁹³ הדלקת המיזוג מעלה את מספר הסל"ד וכך נוספות הבערות רבות מדי דקה.